

te çıkarmaya başladığı *Molla Nasreddin* mizah dergisiyle elde etti. Burada değişik adlarla (Ebûnasır Şeybânî, Ağlar Güleyen, Hop Hop vb.) neşrettiği manzumeleriyle tanındı. Aydınların takdirini, cahil din âlimlerinin, rüşvetçi memurların, sorumsuz beylerin, siyasî çevrelerin nefretini kazandı. Tehdit edilmesine rağmen yolundan dönmeydi.

Ticaretle ailesini geçindirmede zorlanınca girdiği öğretmenlik imtihanını kazanarak Haziran 1908'de Şamahı'daki bir usûl-i cedîd mektebinde öğretmen oldu. Aynı yıl yaz aylarında Şamahı'da Ümit Mektebi adıyla bir özel okul açtı, fakat bu işi bir yıldan fazla sürdürmedi. 1910'da Bakü'ye giderek petrol işçilerinin yoğun olduğu Balahani'da bir yıla yakın öğretmenlik yaptı. Bu arada petrol işçilerinin çalıştığı zor şartları görerek bazı manzumelerinde onların durumunu satirik monologlar tarzında dile getirdi. Satirik monolog onun en karakteristik taraflarından biri oldu. Kişileri, olayları realist bir gözlemlerle anlatarak âdeta bir tiyatro sahnesi gibi canlandırıyor, halk diliyle hicvediyor, ancak hicivlerinde hiçbir zaman ölçüyü aşmıyordu. Bakü'de Azerbaycan basın hayatıyla daha yakın ilişki kuran Sâbir'in *Behlûl*, *Zenbur*, *Taze Hayat*, *İttifak*, *Seda*, *Güneş* gibi süreli yayınlarda şiirleri yayımlandı. Halkın mizaha gösterdiği ilgi sebebiyle *Güneş* gazetesinde bir mizah sayfası açıldı. Sâbir'in yönettiği bu sayfada kısa zamanda bir mizah şairleri topluluğu oluştu. Sâbir burada verimli çalışmalar yaptı ve kendini daha da geliştirdi.

Karaciğer hastalığına yakalanan Sâbir 1910 yılı Aralık ayı başlarında Şamahı'ya ailesinin yanına döndü. Tedavi için Ocak 1911 sonlarında Tiflis'e gittiyse de tedaviden sonuç alınmayınca Nisan 1911 başlarında Şamahı'ya geldi. Şikâyetlerinin artması üzerine tekrar Tiflis'e gidip Şamahı'ya döndü. Bu arada tedavi masrafları için evinin eşyalarını sattırdı; *Molla Nasreddin* dergisininin 15-16. sayılarında onun için bir yardım kampanyası açıldı. Sâbir son bir ümitle temmuz başlarında ameliyat olmak için Bakü'ye gittiyse de yapacak bir şey kalmadığı için doktorlar onu geri çevirdi ve 12 Temmuz 1911'de evinde öldü.

Molla Nasreddin dergisi etrafında Mehmedkuluzâde'nin başkanlığında toplanan Âzerî aydınları sosyal demokrat karakterli, realist bir edebî mektep oluşturmuştur. Molla Nasreddinciler diye adlandırılan bu grup halkçı düşünceleri, hürriyetçi, demokratik fikirleri benimsemiş ve

yaymaya çalışmıştır. Mirza Feth Ahundzâde'den sonra Azerbaycan'da realist edebiyatın temsilciliğini bu ekol yapmıştır. Sâbir bu mektebin içerisinde yer almakla birlikte bazı özellikleriyle onlardan ayrılır. İslâmcılık, Türkçülük, sosyalizm gibi dönemin önemli akımlarından etkilenmiş olmasına rağmen hiçbir siyasî ideolojiyi benimsememiştir. İslâm dünyasını birbirinden ayırmadan ele alan Sâbir müslümanların hürriyet ve medeniyete kavuşmalarını arzu ediyordu. Bu bakımdan Türkiye, İran, Azerbaycan ve kısmen Çarlık Rusya'sındaki hiçbir siyasal, sosyal olaya karşı kayıtsız kalmamıştır. 1906-1911 İran ve 1908 Türkiye meşrutiyet hareketlerini desteklemekle beraber meşrutiyetçilerin kusur ve yanlışlıklarını sert bir dille eleştirmekten çekinmemiştir. Bu iki devlette müstemlekeçilerin emellerini, hadiselerin arka perdesini alaycı bir dille halka anlatmıştır.

Komünist dönemde Azerbaycan'da ve yakın dönemde Türkiye'de bazı kimselerin kasten göstermek istediği gibi Sâbir dine karşı değildir. Onun "A Şirvanlılar" adlı manzumesi dindarlığının en açık delilidir. Sâbir bâtil itikadlara, halkın taassubuna, kendi menfaatlerini düşünen din adamlarına ve aydınlara, İran'da mutlakiyete destek olan dinî çevrelere karşı çıkmıştır. Bu tür şiirleri Mehmed Âkif Ersoy ve Abdullah Tukay'ın şiirleriyle paralellik gösterir. Sâbir yenileşme ve ilerlemeden yanadır, inkılâp ve hürriyet taraftarıdır.

Azerbaycan'da klasik şiirin nüfuzunu kıran ve modern şiirin yollarını açanların başında Sâbir gelir. Sadece Kuzey Azerbaycan edebiyatında değil Güney Azerbaycan, İran ve Özbek edebiyatlarında da etkili olmuştur. Çocuklar için yazdığı şiirlerde öğretmenlik yaptığı dönemdeki gözlemlerinin izleri görülür. Çocuk ve eğitim konularını işleyen *Debistan* ve *Rehber* dergilerinde, bazı ders kitaplarında bu tarz şiirler yazmasında hemşerisi öğretmen Mahmud Mahmudbeyov'un teşvikleri etkili olmuştur. Sâbir'in şiirleri ölümünden sonra ilk defa arkadaşı Abbas Sihhat tarafından toplanıp kullandığı "Hop Hop" imzasından esinlenerek *Hophopname* adıyla Bakü'de bastırılmış (1912), daha sonra da birçok kere yayımlanmıştır (nşr. Mehmed Mehmedof, I-III, Bakü 1962-1965; *Hophopname*, eski harflerle nşr. Hâmid Mehmedzâde, ed. Abbas Zamanof, Bakü 1962). Şiirleri İran'da da çok ilgi görmüş, defalarca basılmış ve Farsça'ya çevrilmiştir. Sâbir'in şiirleri Türkiye'de II. Meşrutiyet'ten sonra yayılmış, birçok dergide parça parça neş-

redilmiştir. Ali Genceli, *Türk Amacı* dergisinde (1942) bazı şiirlerini açıklamalı olarak yayımlamış, Ankara'da *Azerbaycan* dergisinde yine birçok manzumesi basılmıştır. Bütün şiirlerini A. Mecit Doğru *Hophopname* (Ankara 1975), İsa Öztürk ise birçok yanlışla Türkiye Türkçesi'ne aktararak *Hophopname: Seçmeler* (İstanbul 2007) adıyla neşretmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Sâbir, *Megaleler Mecmuesi* (haz. Abbas Zamanov v.dğr.), Bakı 1962; Cefer Hendan, *Sâbir: Heyat ve Yaradıcılığı*, Bakı 1940; Eziz Mir Emedov, "M. E. Sâbir", *Azerbaycan Edebiyyatı Tarihi*, Bakı 1960, II, 614-683; Midhet Ağamirov, *M. E. Sâbir'in Dünya Görüşü*, Bakı 1962; Mirze İbrahimov, *Büyük Şairimiz Sâbir*, Bakı 1962; Rehile Meherremova, *Sâbir'in Dili*, Bakı 1976; Tofik Hacıyev, *Sâbir; Gaynaglar ve Selsefer*, Bakı 1980; Abbas Zamanov, *Sâbir Gülü*, Bakı 1981; Terlan Novruzov, *M. E. Sâbir İrsinin Tedgigi ve Tebliği*, Bakı 1981; a.mlf., *Mirze Elekber Sâbir*, Bakı 1986; Memmed Memmedov, *Sâbir: Mübahiseler ve Hegigetler*, Bakı 1990; Vlayet Muhtaroglu, "Mirze Elekber Sâbir", *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi: Azerbaycan Edebiyatı*, Ankara 1993, IV, 83-85; Yavuz Akpınar, "Azərbaycan Edebiyatında Namık Kemal", *Mirze Elekber Sâbir ve Namık Kemal*, *Azeri Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul 1994, s. 238-245; a.mlf., "Sâbir, Mirza Ali Ekber Tahirzade", *TDEA*, VII, 384-386; Alhan Bayramoğlu, *Mirze Elekber Sâbir: Heyatı ve Eserleri*, Bakı 2003; İsa Hebibbeyli, *XX. Esrin Evelleri Azerbaycan Yazıcıları*, Bakı 2004; Zeki Kaymaz, "Mirze Elekber Sabir ve Hophopnamesi", *TK*, XXVII (1989), s. 307-312; Adnan İnce, "Gül ü Nevruz Mesnevileri ve Sabir'in Eserlerinden Seçmeler", *JTS*, XXII (1998), s. 103-131.

YAVUZ AKPINAR

SÂBİRİYYE

(الصَابِرِيَّة)

Çiştîyye tarikatının Alâeddin Ali
b. Ahmed Sâbir'e
(ö. 690/1291)
nisbet edilen bir kolu
(bk. ÇİŞTİYYE).

SÂBİS, Ali İhsan

(1882-1957)

Türk kumandanı ve siyaset adamı.

İstanbul'da doğdu. Babası Cihangirli Kolağası Cemal Bey, annesi Seher Hanım'dır. Beşiktaş Askerî Rüşdiyesi'nden ve Halıcıoğlu Topçu İdâdisi'nden sonra 1901'de Mühendishâne-i Berrî-yi Hümâyun'u ve 1904'te Erkân-ı Harbiyye Mektebi'ni birincilikle bitirerek Erzincan'daki Dördüncü Ordu Komutanlığı'nda göreve başladı. Ardından Edirne Harp Okulu'na istihkâm muallimi

yardımcısı olarak gönderildi (1907). Otuzbir Mart Olayı'nda İstanbul'a gelen Hareket Ordusu'na katılıp Beyoğlu merkez komutanlığı görevini yürüttü. Eğitim amacıyla Almanya'ya gönderildi (1909-1911). Yurda dönünce Harp Akademisi'nde öğretmen yardımcılığına getirildi. Balkan Savaşı'nda Çatalca muharebelerinde bulundu. Ardından Gelibolu'daki Redif Karahisar Tümeni kurmay başkanlığına tayin edildi (1913). Ordunun gençleştirilmesi çalışmalarında Harbiye Nâzırı Enver Paşa tarafından Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye Birinci Şube müdürlüğüne getirilen Ali İhsan Bey yarbaylığa terfi ettirilerek İkinci Ordu kurmay başkanlığına tayin edildi (1914). I. Dünya Savaşı başlayınca Kafkas Cephesi'nde Üçüncü Ordu Komutanlığı'na katıldı (1915). 11. Kolordu komutan vekilliği, Ruslar'a karşı oluşturulan Üçüncü Ordu Genel İhtiyat Kuvvetleri komutanlığı, 12. Kolordu komutan vekilliği ve 9. Kolordu komutanlığı görevlerinde bulundu (1915). Doğu cephesindeki başarılarından dolayı albay rütbesiyle, Bağdat'ta Goltz Paşa'nın kumandasında bulunan Altıncı Ordu'ya bağlı 13. Kolordu komutanlığına getirildi (30 Ocak 1916). Sâbis muharebesinde kazandığı zaferden dolayı kendisine bir gümüş liyakat ve imtiyaz madalyası ile bir altın liyakat madalyası verildi. Sâbis soyadını da bu zaferden dolayı almıştır. Irak Cephesi'ndeki savaşlar 13. Kolordu sayesinde Kütül'amâre'nin düşmesi, İngiliz Generali Townshend dahil beş general, 481 subay ve 13.100 askerden oluşan İngiliz kuvvetlerinin teslim olmasıyla sonuçlandı. İran harekâtına girişip Rus birliklerinin geri çekilmesini sağlaması ve Hemedan'ı zaptetmesi üzerine mirlivalığa terfi ettirildi (1917).

Ali İhsan Paşa, Kafkas Cephesi'nde bulunan 4. Kolordu komutanlığına tayin edildi (21 Ekim 1917). Ruslar'la Brest-Litovsk Antlaşması'nın imzalanmasının ardından Musul'daki Altıncı Ordu komutanlığına gönderildi (30 Haziran 1918). Savaşın sonuna kadar bu görevde kaldı, İngilizler'e karşı savunma savaşları yaptı ve Musul-Kerkük bölgesinin Osmanlılar'ın elinden çıkarması için çalıştı. Mondros Mütarekesi imzalandığında (30 Ekim 1918) İngiliz kuvvetleri Musul'un 60 km. güneyinde bulunuyordu. Ali İhsan Paşa, Bağdat'taki İngiliz Generali Marshall'a bir mektup göndererek mütarekenin imzalanmasıyla düşmanlıkların sona erdiğini ve iki tarafın barışa kadar bulunduğu yerde kalması gerektiğini bildirdi ve iki taraf arasındaki arazinin tarafsız bölge sayılmasını teklif etti. İngilizler ise mütarekenin 7. maddesine

göre lüzum gördükleri noktaları işgal hakına sahip olduklarını açıkladılar. Ali İhsan Paşa'nın direnmesi üzerine İngilizler'in tahrikiyle harekete geçen Arap aşiretleri Musul'un batısındaki Telâfer erzak depolarını yağmaladılar. Altıncı Ordu birlikleri yağmacılara karşı gerekli tedbirleri almaya çalışırken İngilizler ahaliye zulüm yapıldığı iddiasıyla müdahale ettiler ve Ali İhsan Paşa'ya gönderdikleri mektupta mütarekenin 7. maddesi gereğince şehrin hemen teslim edilmesini istediler. Paşa teklifi kabul etmeyince General Cassel, İngiliz birliklerine Musul'u işgal etme emrini verdi (1 Kasım 1918). İngilizler'le uzlaşmanın mümkün olmadığını anlayan Ali İhsan Paşa durumu Sadrazam ve Harbiye Nâzırı Ahmed İzzet Paşa'ya bildirdi. İzzet Paşa, İngiliz işgal orduları başkumandanı Amiral Galthorpe'tan Türk ordusunun Musul'u boşaltıp kuzeye doğru çekilmesini isteyen bir ultimatom alınca Ali İhsan Paşa'ya Musul'u boşaltarak İngilizler'in göstereceği hatta kadar geri çekilmeleri emrini verdi. Ali İhsan Paşa da ordusunu Musul'dan Nusaybin'e çekti. Musul vilâyetinin güney sınırlarını işgal eden İngilizler, Musul vilâyet merkezini de ele geçirdiler. Ordunun terhis edilmesi emrini alan Ali İhsan Paşa, Bağdatlı ve Musullu 2142 erin terhis edildiğini Harbiye Nezâreti'ne bildirdi (15 Kasım).

İngilizler'in asıl maksadı Musul petrolerine sahip olmaktı. Bunun için Şeyh Mahmud adındaki Kürt aşiret reisine Kürt hâkimliği adıyla kendilerine bağlı bir hükümet kurdurdular (17 Kasım). Mücadelesini kuzeyde sürdürdüğünü açıklayan Ali İhsan Paşa, Harbiye Nezâreti'ne gizli bir rapor göndererek (27 Aralık) böyle sunî bir yapılanmanın kesinlikle kabul edilmemesini istedi; Musul vilâyetindeki istiklâl heveslerinin kendi kontrolü altındaki bölgelere sıçramaması için mevcut kuvvetleriyle karşı koymaya çalıştığını bildirdi. Altıncı

Ordu birliklerinin iâşe merkezi Carablus şehrini İngilizler'den geri alması gerginliği arttırdı. Osmanlı hükümeti İngilizler'in baskısıyla Ali İhsan Paşa'dan Carablus'u hemen terketmesini istedi. Bu emre uymak zorunda kalan paşanın Kürt ve Arap aşiretlerini kıskırtan İngiliz istihbarat kaymakamı Killing'i tutuklatması gerginliği yeniden tırmandırdı. İngilizler, büyük engel saydıkları Altıncı Ordu ile kumandanını ortadan kaldırmak için baskılarını arttırdılar. İstanbul'a giden (7 Şubat 1919) Mısır ve Suriye orduları başkumandanı General Allenby, Osmanlı hükümetine bir ultimatom vererek Ali İhsan Paşa'nın görevden alınmasını, Altıncı Ordu'nun lağvedilerek silâh ve cephanesinin kendilerine teslim edilmesini, bölgedeki Türk jandarmasının dağıtılmasını ve bölge halkının silâhtan arındırılmasını istedi. Baskılar karşısında Altıncı Ordu lağvedildi (9 Şubat). Harbiye Nâzırı Ömer Yâver Paşa, Ali İhsan Paşa'ya yerine bir vekil bırakarak İstanbul'a gelmesi gerektiğini bildirdi. Bu sırada İstanbul basınında Ali İhsan Paşa'nın Harbiye nâzırlığına getirileceğine dair haberler çıkmaktaydı. Ali İhsan Paşa ise nezârete gönderdiği telgrafta İngilizler'in kendisini İstanbul'da tutuklayabilecekleri ihtimalini dile getirmişti. Nitekim Haydarpaşa'da tren den iner inmez (2 Mart 1919) İngilizler tarafından yakalanarak Malta adasına gönderildi. O döneme ait bazı hâtıratında Ali İhsan Paşa'nın Irak Cephesi'nde başarılar kazandığı, ancak Mütareke'den sonra İngiliz generalinin isteğine uyarak Musul ve Kerkük'ü mukavemet etmeden boşalttığı ileri sürülmektedir. Mustafa Kemal Paşa da *Nutuk*'ta Musul ve Kerkük'ü mukavemetsiz tesliminden dolayı Ali İhsan Paşa'yı eleştirmektedir.

Ali İhsan Paşa, İttihatçı nâzırlardan Kara Kemal Bey'in hazırladığı bir plan sayesinde on altı arkadaşıyla birlikte Malta'dan kaçarak Kuşadası'na geldi (25 Eylül

Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın Çay Tren İstasyonu'nda II. Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa tarafından karşılanışını gösteren bir fotoğraf (Genelkurmay ATASE ve Dent. Başkanlığı Arşivi, Atatürk Koleksiyonu Albüm nr. 2, fotoğraf 38)

1921). Söke'den Mustafa Kemal Paşa'ya telgraf çekerek görev isteyince Ankara'ya davet edildi. Ali İhsan Paşa, Garp Cephesi Komutanlığı emrinde yeni oluşturulan Birinci Ordu komutanlığına tayin edildi (7 Ekim). Kendisinden kıdemsiz olan İsmet Paşa'nın emrine verilmekten memnun olmamakla birlikte görevi kabul etti. Sivrihisar'da bulunan Batı Cephesi Komutanlığı'na giderek Birinci Ordu karargâhının teşkili ve Bolvadin'e sevkî işlerini halletmeye çalışırken Birinci Ordu'ya verilecek subaylar konusunda İsmet Paşa ile anlaşmazlığa düştü. Oradan Bolvadin'e geçti ve kısa zamanda yeni orduyu kurmayı başardı. Birinci Ordu'yu teftiş eden Mustafa Kemal Paşa (28-31 Mart 1922), birliklerin altı ayda getirildiği safhadan ve gerçekleştirilen diğer faaliyetlerden dolayı memnuniyetini dile getirdi. Fakat Ali İhsan Paşa ile İsmet Paşa arasındaki anlaşmazlık devam ediyordu. İsmet Paşa'nın emrinde çalışmayı bir türlü hazmedemeyen Ali İhsan Paşa'nın askerlikle bağdaşmayan davranışlarda bulunması ve Batı Cephesi Komutanlığı'ndan ayrı başına buyruk hareketlere girişmesi, Büyük Taarruz'dan önce İsmet Paşa'nın talebi üzerine Mustafa Kemal Paşa tarafından Birinci Ordu kumandanlığından azledilmesine yol açtı ve henüz kırk bir yaşında iken emekliye sevkedildi (28 Haziran 1922).

Sivil hayata geçtikten sonra bir ara kömür ticaretiyle meşgul oldu. Soyadı kanunu çıkınca Irak Cephesi'nde İngilizler'e karşı kazandığı Sâbis muharebelerinden dolayı Sâbis soyadını aldı. II. Dünya Savaşı yıllarında gazetelerde askerlik konularıyla ilgili yazılar yazdı ve İsmet Paşa'nın uygulamalarını sert bir dille eleştirdi. Hatta Nazi ordularının ilerleyişi karşısında bunları destekler tarzda demeçler verdi. İmzasız yazılarla Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'yü ve hükümet erkânını eleştirmeye devam etti. Suçlamaları cumhurbaşkanlığı makamını rencide eder duruma gelince hükümetin emriyle tutuklandı (24 Şubat 1944) ve sıkıyönetim mahkemesinde yargılanarak on beş ay ağır hapse mahkûm edildi. Hapishaneden çıktıktan sonra Demokrat Parti'ye üye olan Ali İhsan Paşa 1950 seçimlerinde Afyonkarahisar milletvekili olarak meclise girdi. Bu arada hâtıralarını *Harp Hatıralarım* isimli beş ciltlik kitapta topladı. Eserinin I. cildini 1943'te, II ve V. ciltlerini 1951'de yayımladı; III ve IV. ciltleri yayımlayamadan 7 Aralık 1957'de vefat etti ve İstanbul Zincirlikuyu Mezarlığı'na defnedildi. Hâtıraları daha sonra ye-

niden neşredilmiştir (I-VI, İstanbul 1990-1993).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, *BEO*, Harbiye giden, nr. 240951, 340987, 341176, 341181, 341308, 341317; BA, DH.ŞFR, nr. 100/77, 107/104; ATASE Arşivi, 1-1, Kls. 1, Ds. 1, F. 19, 25-10, 11, 13, 32, 32-1, Kls. 6, Ds. 26, F. 3, 3-3, Kls. 15, Ds. 59, F. 2-4; ATASE Arşivi, 4-8187, Kls. 249, Ds. H-1, F. 1-1, 1-3, 1-6, Kls. 250, Ds. H-6, F. 1-32, Ds. H-13, F. 4-15; Kemal Atatürk, *Nutuk* (Ankara 1927), Ankara 1987, II, 667-670; S. I. Aralov, *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları* (trc. Hasan Âli Ediz), İstanbul 1967, s. 84; G. Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri* (trc. A. Cemal Köprülü), Ankara 1986, s. 33-34; *Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, Ankara 1989 (Genelkurmay Başkanlığı), s. 174-176; *Türk İstiklal Harbi: Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Ankara 1992 (Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı), s. 54 vd.; Ali Galip Baltaoğlu, "Ali İhsan (Sabis) Paşa'nın Garp Cephesine Birinci Ordu Komutanı Olarak Atanması ve Buradaki Bazı Faaliyetleri", *IV. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri: 29-30 Eylül 1995*, Afyon, ts. (Hazer Ofset), s. 123-132; *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, sy. 28, Ankara 1959, vesika 739; sy. 29 (1959), vesika 742; sy. 43 (1963), vesika 1021.

ZEKERİYÂ TÜRKMEN

SÂBİT

(السَّابِيتُ)

Sahih hadis anlamında terim.

Sözlükte "güvenilir ve sağlam olmak" anlamındaki **sebt** kökünden türeyen **sâbit** kelimesi daha çok "sahih veya hasen olduğu kanıtlanmış olan hadis", sebt şeklinde kullanıldığında ise "adalet ve zabt vasıflarını haiz güvenilir râvî" mânasına gelmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de "el-kavlü's-sâbit" (sağlam söz) (İbrâhîm 14/27) şeklinde geçen terim, hadisin vasfı olarak ilk dönemlerden itibaren olumlu ve olumsuz halleriyle çeşitli biçimlerde kullanılmıştır. "Sâbitün" (sâbittir) şeklinde müsbet olarak kullanıldığında ceyyid, müstakim, nebîl, sâlih ve mahfûz terimleriyle aynı anlamdadır ve hadisin sahih olduğunu gösterir. "Lâ yesbütü", "leyse bi-sâbitin" (sabit değildir), "lem yesbüt" (sâbit olmadı), "lâ yesbütü fîhi şey'ün" (konuya dair hiçbir şey sabit olmamıştır), "gayru sâbitin" (sâbit değildir) ve "ademü's-sübût" (hadisin sahih olmaması) şeklinde olumsuz anlamda kullanıldığında ise "sahih değildir" (lâ yesihhu) mânasına gelir ve hadisin sahihten daha düşük bir mertebede bulunduğunu ifade eder. Bu terimlerle değerlendirilip sahih olmadığına hükmedilen hadisle muhaddislerin bir kısmı hasen, bir

kısmı zayıf, bir kısmı mevzû hadisi kastetmişse de zamanla zayıf ve mevzû anlamındaki kullanım yaygınlaşmış, hasen anlamındaki kullanım ihmal edilmiştir (Azî-mâbâdî, s. 157-160).

Muhammed b. Sîrîn'in güvenilir bir râvî olan Eyyüb es-Sahtiyânî'yi sebt terimiyle değerlendirmesi (İbn Ebû Hâtîm, II, 255), Katâde b. Diâme ile İbn Şihâb ez-Zührî'nin buna ta'dîl lafzı olarak yer vermeleri (Müslim, s. 178), terimin II. (VIII.) yüzyılın başlarından itibaren râvinin vasfı olarak da kullanılmaya başlandığını göstermektedir. Yaygın biçimde güvenilir râvilerin ta'dîlini ifade eden sebt, özellikle II ve III. yüzyıl boyunca "hadisi yazan kimsenin hadisi sağlam ve hatasız olarak alması" anlamında da kullanılmıştır. Yahyâ b. Saîd el-Kattân güvenilir râvinin özelliğinden bahsederken onun "sebtü'l-ahz" (hadisi sağlam ve hatasız alan) olması gerektiğini söylemiş (İbn Ebû Hâtîm, II, 34), Ahmed b. Hanbel de Yezîd b. Zürey' hakkında "kâne ye'huzü'l-hadîse bi-sebtin" (hadisi hatasız olarak alırdı) ifadesine yer vermiştir (Fesevî, II, 140). Bütün bunlar sebt teriminin zabt bakımından sikadan daha üstün olan râvilere işaret ettiğini ortaya koymaktadır.

Sebt terimi ve ondan türeyen ta'dîl lafızları kendi içinde mübalağaya delâlet edenler, anlamı kuvvetlendirmek maksadıyla tekrar edilenler ve tek başına kullanılanlar olmak üzere üç grupta toplanır. Mübalağaya delâlet edenler "esbetü'n-nâs" (râvilerin en sağlamı ve en güveniliridir), "ileyhi'l-müntehâ fi't-tesebbüt" (sağlamlığın zirvesindedir) ve "lâ ehade esbetü min-hü" (ondan daha sağlamı yoktur); tekrar edilenler "sebtün sebtün", "sebtün hâfizun", "sebtün hucetün", "sikatün sebtün" ve "sebtün sikatün"; tek başına kullanılanı ise sebt lafzı olup bunlar ta'dîlin en üst mertebesinde yer alan râvilere işaret eder. Bu lafızlardan biriyle adalet sahibi olduğu hükmedilen râvî her bakımdan güvenilir sayılır ve rivayet ettikleri hadisler dinî konularda delil kabul edilir. Bir hadisin en sağlam senedine işaret etmek için kullanılan "esbetü'l-esânîd" (senedlerin en sağlamı) ile sebtin çoğulu olan "esbât" (güvenilir râviler) aynı kökten türemiş lafızlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "sbt" md.; Müslim, *Kitâbü't-Temyîz* (nşr. M. Mustafa el-A'zamî), Riyad 1402/1982, s. 178, 189, 194, 205, 208, 214; Fesevî, *el-Ma'rîfe ve't-târîh*, II, 21-22, 140; İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-tâ'dîl*, I, 228, 231; II, 24, 34, 255, 366; III, 297, 610; Şemseddin es-Sehâvî, *Fethü'l-muğîs*, Beyrut 1403/1983, I, 362-363; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatif), Beyrut